

entrevista

Gironina, catedràtica d'història de la filosofia per la Universitat de Barcelona, companya de Maria-Mercè Marçal, especialista i traductora de Hannah Arendt i membre de la Fundació Maria-Mercè Marçal, es mira amb una certa distància el món, conscient que la filosofia és sobretot una eina que ajuda a entendre'l. Vol

fer accessible la filosofia feta per les dones i estudia els aspectes narratius que fan servir els historiadors, «encara que la historiografia no és només relat. L'esdeveniment il·lumina els antecedents. Si no, per què estariem reescrivint contínuament la història?».

FINA BIRULES

XAVIER CORTADELLAS > TEXT

EDUARD PUNSET > FOTOGRAFIA

No és gaire coneguda a Girona. -Perquè professionalment no hi he fet gaire res, fora de participar en alguns actes de la Facultat de Lletres, de fer una conferència, també a la Universitat de Girona, sobre Hannah Arendt, de ser membre un any del premi Carles Rahola d'assaig o de participar en un parell de taules rodones. Però molta gent de Girona deu recordar encara que a casa meva tenien un taller de bicicletes i de motos a la Gran Via, davant del Govern Civil, un taller on també venien cotxets de criatura. Vaig estudiar a l'Eixime-

nis, que era un col·legi públic de nenes; els nens anaven al Bruguera. Després, a l'Institut Vicens Vives. No he trencat mai amb Girona, però tampoc no hi he tingut una presència gaire especial.

-Ni quan era estudiant?

-Vaig fer el que fèiem la gent polititzada de l'Institut dels últims anys del franquisme. Recordo que hi va haver problemes no sé si a la SEAT i que vam anar en un acte a l'església del Mercadal, però no et sabria dir ben bé què vam fer. La policia va venir i va preguntar,

però no a nosaltres, i no ens va passar gaire res més. Jo em feia amb gent com en Carles Genover, que avui és advocat, o com l'Andreu Caamaño, que avui és maquinista al Teatre Nacional de Catalunya, o com en Jep Rodríguez.

-Va arribar a militar en algun partit?

-A Girona tenia relació amb els trotskistes de la Lliga, però no hi vaig arribar a militar. Recordo que hi havia l'Isidre Palmada, de Banyoles... També coneixia la Zoila Riera, però ella feia ciències i jo lletres. A Barcelona vaig tenir més relació

La filosofia potser no arregla el món, però sí que permet mirar-se'l des d'una certa distància

amb el PSUC, i amb la Montse Figuerola, que era del comitè universitari i que ara treballa a l'ICS, amb la Marina Geli... Tampoc no hi vaig arribar a militar. Era allò que en deien una simpatitzant. Vaig estudiar lletres perquè m'interessaven la sociologia i la filosofia. De fet, quan estudiava a Girona em pensava que faria clàssiques, em semblava que eren essencials per entendre el món.

-I ho són?

-No ho sé, no he arribat a estudiar-ne. De professors d'aquells anys de Girona, recordo la Paquita Pascual, l'Agustí Casanovas, la Rosina Lajo o mossèn Fuentes, que era molt cridaner però a la vegada molt interessant. A Barcelona, vaig anar al campus de Pedralbes. Aquells anys, el primer curs de filosofia i lletres encara era conjunt, i jo en-

cara no sabia ben bé què volia fer. Vaig tenir l'Emilio Lladó i, a segon, em vaig anar decantant per la filosofia.

-Que potser sí que serveix per entendre el món.

-Tampoc no ho sé, però, com a mínim, serveix per reflexionar una mica i això és molt bo, sobretot en una època com aquesta, en què hi ha tot aquest devesall de llenguatge carregat de tòpics, l'un darrere de l'altre. La filosofia potser no arregla el món, però sí que permet mirar-se'l des d'una certa distància. De tota manera, no em sembla que sigui l'única disciplina que permet pensar, perquè totes les que tenen un nivell una mica teòric, com la sociologia o les disciplines científiques, et permeten retirar-te una mica de les urgències i presses de la vida quotidiana.

-És el seu cas? Vostè no col·labora regularment a cap publicació.

-És el meu cas. No et sabria dir si és una virtut, però em sembla que no tinc caràcter de comprometre'm a fer coses amb una periodicitat curta. Hi ha gent que ho sap fer; jo dec ser més lenta.

-Potser això també explica que s'anés decantant a poc a poc cap a la filosofia.

-És que és un tipus d'estudi universitari peculiar. La filosofia està considerada com una llicenciatura de lletres, però, a diferència dels altres estudis de lletres, continua essent una carrera essencialment masculina, tant si tenim en compte l'alumnat com el professorat. A més, si més no en el nostre país, durant molt de temps ha tingut una llarga vinculació amb el món eclesial. Quan jo n'era estudiant, llevat d'Emilio Lledó, de Jacobo Muñoz o de Jesús Mosterín, hi havia pocs professors que no fossin tomistes, catòlics o que, fins i tot, no estiguessin relacionats amb la ultradreta. La filosofia analítica, que era el que m'interessava, es considerava quasi subversiva, i això només perquè posava en qüestió la lògica aristotelicatomista. El resultat era que ens interessava més Manuel Sacristán, que estava com si diguéssim «exiliat» a la Facultat d'Econò-

La filosofia, a diferència dels altres estudis de lletres, continua essent una carrera essencialment masculina, tant l'alumnat com el professorat

miques, que no pas molts dels professors que teníem a la facultat. A la universitat dels anys setanta hi havia molta activitat arreu, particularment lluny de l'ensenyament reglat. Es convidava algú com Manuel Sacristán a fer una xerrada i hi anàvem tots. Recordo que vaig assistir a un cicle que va fer a la Fundació Miró. Per aquells anys ja s'havia creat el seminari sobre *El capital* de Marx, on hi havia Antoni Domènech o Juan Ramon Capella, tota la gent que després van fer les revistes *Mientras Tanto* o *Materiales*. Jo freqüentava aquelles reunions. També recordo com va arribar a ser d'important el retorn a l'ensenyament de José María Valverde. Al llarg de dos anys em vaig matricular als seus cursos. Acabava de traduir *l'Ulisses*, parlava del llenguatge, però també de Joyce. Feia unes classes molt suggeridores. Vaig acabar la carrera el 1979 i em vaig quedar com a ajudant a la universitat.

-En aquella facultat tan masculina i tan tomista?

-Sí, sí. Em vaig quedar al Departament d'Història de la Filosofia, que dirigia l'Emilio Lledó, encara que poc després va anar-se'n. Vaig fer la tesi sobre filosofia analítica de la història: hi revisava les consideracions filosòfiques sobre la història i posava l'accent en l'element narratiu, present en el treball historiogràfic. Tradicionalment, es considerava que les reflexions filosòfiques sobre la història o bé eren totalment especulatives o bé eren de caràcter científic. Jo assenyalava la importància de l'element narratiu i el seu signficat.

-Algú li deu haver dit que els historiadors no són ben bé escriptors.

-És clar. Però, per posar un exemple, dir que Kant va anticipar Derrida només pot fer-ho algú que escrigui després dels dos esdeveniments i, per tant, que narri retrospectivament. Qualsevol historiador fa servir molts conceptes narratius, no descriu com algú que és testimoni del que passa, sinó com algú que fa un relat retrospectiu, encara que això no vol dir que a la historiografia només hi hagi relat.

-Fa uns anys, vostè va anar a Xile a parlar justament d'això. Li van fer una entrevista. L'entrevistador deia que tota història és contemporània...

-És que l'esdeveniment il·lumina els antecedents. Pensi, per exemple, en la guerra dels Balcans: ens ha fet mirar d'una altra manera el final de la I Guerra Mundial. No tota interpretació val, però, de fet, tot és reinterpretable. Si no, per què estariem reescrivint la història contínuament? I molt sovint ho fem no tant perquè s'hagin trobat unes restes o una informació nova, sinó perquè, en mirar enrere, posem els esdeveniments en un altre lloc del relat. Potser tot plegat té a veure amb el fet que som provincians respecte del futur, no sabem què passarà

demà, i per tant no podem saber com quedarà situat un esdeveniment en el relat retrospectiu.

-Traslladem-ho al pla polític.

-Es parla molt de la llibertat i del lliure albir, però a mi el que m'interessa és la llibertat política, saber quines són les situacions en què es pot pensar que es viu en un espai polític lliure. Doncs bé, jo diria que, avui, la política professional no és precisament un espai de llibertat. No dic que sigui un espai de tirania, però sí que la llibertat política té alguna cosa a veure amb participar, si es vol, en primera persona a l'espai públic, i això és molt més que votar cada quatre anys. És per això que estic d'acord amb Hannah Arendt quan diu

Adolf Eichmann era el perfecte pare de família del segle xx, un individu normal, algú que només es preocupava de guanyar-se la vida

que els espais de llibertat política en el segle xx estan en els marges dels parlaments o de la política professional. El problema és que avui hi ha molt poca visibilitat d'aquests marges, perquè tot el soroll mediàtic ens arriba donat per un seguit d'interessos i de temes que pràcticament no permeten introduir-hi res. Avui, es fa difícil pensar en una televisió o un diari que no estigui vinculat a la lluita dels partits polítics o als interessos de les grans multinacionals. Ho justifiquem tot dient que els índexs d'audiència puguen com més ximplerides es diuen. Jo penso que no és veritat.

-Vivim a la societat de l'espectacle.

-Sí, però ja sóc una mica grandeta i recordo haver vist a la televisió entrevistes de tres hores a un escriptor. Avui no les passarien ni a la televisió més marginal. Pensa en els programes que es feien els anys seixanta o setanta als estudis de Miramar. No es podrien fer avui? La gent s'ha tornat més burra? O és que algú ho ha decidit, que no es fessin?

-En tot cas, qui és que ho ha decidit? Hannah Arendt diu...

-Pot haver-hi algú que ho hagi decidit, però un cop s'ha pres aquesta decisió tots els altres mitjans s'hi han apuntat. Ja sé què diu Arendt. I hi estic molt d'acord. Arendt era jueva i va patir la persecució nazi, però, quan el *New Yorker* va enviar-la a Jerusalem per tal que fes les cròniques del judici a Adolf Eichmann, va escriure que Eichmann era només un funcionari, un bon funcionari perquè feia la feina ben feta. A més, va assenyalar que no era pas un cas aïllat, sinó el «perfecte pare de família» del segle xx, un individu «normal», algú que només es preocupa de guanyar-se la vida i que només jutja en funció de si se la guanya o no. Eichmann només pretenia tenir una bona feina que li permetés mantenir la seva vida i la de la seva família, però era del tot incapaç de reflexionar, d'interrogar-se sobre la seva feina. En aquest sentit, Arendt il·lustra també la seva idea de la banalitat del mal quan fa referència a un presoner de Buchenwald que, en sortir-ne,

va trobar un excompany d'escola que havia estat un dels SS del camp. Era allà perquè els aliats els havien obligat a repartir els papers als antics presoners. «Què volies que fes? Feia tres anys que estava a l'atur», va dir el guarda al seu excompany per justificar-se.

-Arendt parla de labor, de treball i d'acció.

-Així el guarda es justifica reduint-ho tot a labor, les activitats que fem per tal de mantenir la vida biològica. Fer menjar i menjar-te'l, per exemple. El treball seria la fabricació d'objectes. L'acció, en canvi, té alguna cosa a veure amb afegir alguna cosa nova. Un bon article, per exemple. Arendt parla de l'acció en termes de natalitat: néixer és irrompre, diu; cada vegada que neix algú és un començament. Però també indica que tota acció està vinculada amb la capacitat que tenim els humans d'interrompre: escrivint, parlant o creant noves relacions. Això últim és el que seria per a ella la política.

-Vostè és una gran especialista en Arendt. Com va arribar-hi?

-L'havia llegit molt superficialment, em sorprenia. És una altra mirada. Els altres filòsofs diuen: «Tots els homes són mortals». Ella diu: «Tots els homes són nats». Un dels primers llibres seus que vaig llegir va ser *Sobre la revolució*. És una obra molt impertinent, pot fer agafar un infart a qualsevol marxista. Es demana què és una revolució, i diu que és una temptativa d'interrompre i d'afegir un nou espai públic, unes noves condicions. Contra el que deia tothom, ella pensava que la revolució veritablement política era la nord-americana i no la francesa o la russa, la seva hereva, perquè totes dues havien donat massa importància a la qüestió social, i havien oblidat la llibertat política. Els Estats Units, no. Arendt deia que era per això que Nord-amèrica havia de ser la terra de la llibertat. Però ha acabat essent la terra del benestar i ha oblidat la llibertat pública. Vaig començar a llegir a fons Arendt l'any 1990, quan vam constituir el Seminari Filosofia i Gènere, un grup

de recerca de diferents facultats que volia estudiar i fer accessible la filosofia feta per dones.

-No se'n coneixen gaires.

-Però n'hi ha hagut moltes! Pitagòriques, epicúries, pensadores medievals, humanistes... El problema no és tant de reivindicar-les com de fer-les accessibles perquè, si bé poden haver tingut un cert reconeixement mentre eren vives, no han estat mai transmeses. És per això que tothom es pensa que només hi ha hagut homes. Pensa en el segle xx. Hi ha hagut la Simone Weil, la Rachel Bespaloff, l'Arendt, la Beauvoir, la Julia Kristeva, l'Agnes Heller... Busca-les. En més d'una història de la filosofia contemporània no hi ha ni una dona! Nosaltres volem que es coneguïn, independentment de si eren feministes o no. No és tan diferent del que passa amb la literatura femenina. Què és aquesta literatura sinó una temptativa d'aportar i de fer visibles materials que permetin la transmissió?

-És el que va fer Maria-Mercè Marçal, quan va publicar amb Monika Zsgustova unes versions de la poesia d'Anna Akhmàtova o de Marina Tsvetàieva.

-És clar. Les escriptores del Centre Català del Pen Club tenien el projecte de les «Cartografies del desig», un cicle que consistia a posar de costat dues autors, haguessin tingut relació o no. Va ser per això que la Maria-Mercè i la Monika van fer aquell llibre. La Monika feia la traducció literal, es trobava amb la Maria-Mercè, ho llegien i ella en feia la versió en vers.

-Un crític va dir que era un altre llibre de la Maria-Mercè Marçal amb la col·laboració de la Monika Zsgustova, de l'Anna Akhmàtova i de la Marina Tsvetàieva.

-Això podria ser!

-Vostè va tenir molta relació amb Maria-Mercè Marçal.

-La vaig conèixer a la Universitat Catalana d'Estiu, el 1984. Tenia una gran

Maria-Mercè Marçal tenia una gran capacitat de reflexió, era molt radical i s'implicava molt en tot el que creia, tant políticament com personalment

capacitat de reflexió, era molt radical, en el sentit que s'implicava molt en tot el que creia, tant políticament, com personalment. Molta gent repeteix avui aquella seva divisa sobre ser dona, de classe baixa i de nació oprimida. Ella estava una mica cansada de la repetició d'aquesta divisa. Va implicar-se molt en el moviment feminista, també en grups que provaven d'innovar en el camp del feminisme, va estar molt capficada en el projecte de visibilitat de les escriptores. Tot i que no sóc cap experta en poesia, jo diria que va fer un esforç en tota la seva obra, també en la seva novel·la, per trobar paraules noves per formular experiències que no havien dit mai en aquests termes. Va parlar, per exemple, de la maternitat amb altres paraules. Formo part de la

Fundació Maria-Mercè Marçal. Som un patronat de set persones, dirigides per l'Heura, la seva filla. L'objectiu és aconseguir que l'obra completa de la Maria-Mercè estigui sempre a l'abast. També organitzem unes jornades d'estudi bianuals sobre la seva obra.

-Va ser gràcies a ella que vostè ha col·laborat també amb el feminisme?

-M'hi he implicat al llarg del temps, i sí, en bona mesura ella va tenir-hi a veure. Mentre estudiava, em semblava que no hi havia cap necessitat de reclamar la igualtat perquè, de fet, ja es donava, però a partir del moment que vaig començar a treballar vaig adonar-me que les coses no eren així, que no teníem les mateixes oportunitats professionals, per exemple.

-En tot cas, vostè no parla del feminisme només com un moviment polític.

-Perquè avui és diferent. De sempre, el feminisme ha estat un moviment polític que ha pretès la igualtat entre homes i dones, cosa que no vol dir l'homogeneïtat. Podríem parlar d'Olympe de Gouges, que va fer la declaració dels drets de la dona durant la Revolució Francesa i que va acabar guillotinata, de Mary Wollstonecraft i la seva reivindicació dels drets de la dona... Però els anys seixanta o setanta del segle xx va començar el que s'anomena la *segona onada* feminista. Avui ja no es tracta de reivindicar la igualtat, sinó de reflexionar sobre què és el femení. Gràcies a aquesta segona onada es van posar al centre de l'esfera política qüestions com el

Les escoles transmeten un discurs igualitari; el problema és que després els nois i les noies es troben amb models molt tradicionals i masclistes

cos, el desig, la sexualitat, l'avortament, el divorci. Ara ens sembla normal, però llavors no ho era. Jo diria que aquella segona onada va tractar de posar en un primer pla el que són les dones, de dir el femení des de les pròpies dones.

-I què és una dona?

-I jo què sé! Només sé que ser una dona no està vinculat a una definició de caràcter biològic o anatòmic. Judith Butler diu que qualsevol temptativa de definir *dona* deixa fora moltes dones. Per exemple: 'algú que té un cos capaç de ser fecundat'. En aquest cas no ho serien les velles, les dones estèrils ni les nenes. Com deia al començament, jo diria que també descobrim el que és femení retrospectivament. Avui, d'ençà de la segona onada feminista, les dones poden dir que han pensat sobre elles mateixes, cosa que els homes no han fet mai perquè sembla que considerin que el masculí ja està definit. També és veritat, però,

que en aquesta època postfeminista en què ens trobem hi ha gent que sembla que vulgui ocupar l'espai masculí. Penseu en Itziar Ziga, que ha escrit *Devenir perra*; en Beatriz Preciado, que reivindica la pornografia; en un altre llibre que es titula *Un zulo propio*, imitant *Una cambra pròpia*, de Virginia Woolf... No negaré, en tot cas, que avui les escoles transmeten un discurs igualitari. Pensa que avui fins i tot s'han fet guerres, com la d'Afganistan, en nom dels drets de les dones, encara que després s'hagi vist que es va fer per uns altres motius. No negaré que hi ha un feminisme institucionalitzat, que s'han acceptat moltes coses. El problema és que després, un cop deixen l'escola, els nois i les noies s'adonen que la vida va cap a un altre costat perquè es troben amb uns models molt més tradicionals, uns models masculistes. Teòricament, avui tots som iguals, però un negre, un gai o una dona, per posar tres exemples, es van trobant amb un conjunt de situacions i de paraules que els deixen clar quin és el seu lloc a la societat. Les polítiques de

canvis en l'ordre simbòlic són molt difícils de planificar i no es fan sempre amb més lleis; aquests canvis eren el que pretenia la segona onada del feminisme.

-I no se n'han sortit?

-En part sí, encara que no ens ho sembli. René Char deia que una herència és gran quan no s'hi nota la mà del difunt. Doncs això. Però pensa en *La tieta*, d'en Serrat. Tots l'hem cantada molts cops. De què parla? Ridiculitza una dona sense home, una dona independent.

-Jo la veig també molt entenedidora.

-Però tu faries mai una cançó així del teu tiet? I encara hi ha un altre fet. Avui, cada vegada que s'ataca una dona, normalment la solució que es dóna és insistir que cal reforçar els valors cívics i democràtics a les escoles i millorar les lleis. Les dues coses són gestos de desresponsabilització, perquè vénen a dir que les generacions futures ja ho faran bé, mentre que nosaltres, els adults, que som els que tenim el problema, passem el testimoni a les generacions que vindran. Les polítiques simbòliques no han canviat o no han canviat tant. Arendt, que no era ben bé una feminista, deia que la llibertat de les dones té a veure amb un àmbit en què la identitat femenina no estigui sempre minimitzada, té a veure amb la possibilitat que una dona no es faci trobar allà on se la busca, té a veure amb la possibilitat de no ser allà on estava previst que fos. «Què més volen?», diuen alguns homes a les feministes. Doncs el que volem és que no feu mai més aquesta pregunta.

Xavier Cortadellas
és professor i escriptor.

«Què més volen?», diuen alguns homes a les feministes. Doncs el que volem és que no feu mai més aquesta pregunta